

Nel de Mûelenaere, *Belgen, zijt gij ten strijde gereed? Militarisering in een neutrale natie, 1890-1914* (Leuven: Universitaire Pers Leuven, 2019). 265 p. ISBN 9789462701755.

DOI: 10.18352/tseg.1178

Het (verplicht) neutrale België stond aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog niet bekend om zijn militarisme. De meest in het oog lopende uiting daarvan was dat pas in 1913 de algemene dienstplicht werd ingevoerd (sinds 1909 bestond de dienstplicht voor één zoon per gezin). Daarvoor bestond het leger uit lotelingen en meestal arme plaatsvervangers van bemiddelde jongemannen die zich ingeloot hadden, vanaf 1902 aangevuld met vrijwilligers. Dit Belgische ‘armenleger’ stak negatief af tegen de Franse en Duitse legers, die in 1870 de confrontatie waren aangegaan zonder België in het conflict te betrekken. Rond de eeuwwisseling liepen de internationale spanningen op, zodat België in staat moest zijn de neutraliteit indien nodig gewapenderhand te verdedigen, met een sterk en modern leger.

Dit boek, de handelseditie van een proefschrift, legt uit hoe tussen 1890 en 1914 de Belgische samenleving meer gemilitariseerd werd en hoe deze militarisering de wegbereider was van de algemene dienstplicht, die al langer op het verlanglijstje stond van de militaire top. Het boek focust op maatschappelijke dynamieken: Nel de Mûelenaere onderzoekt hoe verenigingen, oud-militairen, gymnastiekclubs, de pers, nationale feestelijkheden, stadsbesturen en het leger zelf ertoe bijdroegen dat het militaire, een bepaalde invulling van mannelijkheid, het patriotisme en de gewapende verdediging van het vaderland meer aanzien kregen en werden beschouwd als deel van de burgerplicht. Hierover ontstond gaandeweg een consensus in het politiek verdeelde België die de invoering van de dienstplicht verklaart.

Dit onderzoek is gebaseerd op tijdschriften, kranten en boeken en ander drukwerk dat werd ingezet om de militarisering van de Belgische samenleving te bevorderen. Archiefmateriaal was minder voorhanden: hier werd vooral deskundig gebruik gemaakt van de archieven van het militair gerecht om zicht te krijgen op de conflicten tussen leger en samenleving. De Mûelenaere integreert de internationale literatuur, vooral de *Critical Military Studies*. De onderzoeksresultaten worden bevattelijk en synthetisch gepresenteerd.

Dit werk is vernieuwend omdat de band tussen leger en maatschappij centraal staat en omdat het focust op politieke cultuur. De auteur toont aan hoe voorstanders van de militarisering erin slaagden hun opvattingen politiek door te drukken door maatschappelijke allianties te smeden met verenigingen en met de stedelijke overheden, die in het Belgische politieke systeem over een

reële autonomie beschikten. Vooral de rol van de hoofdstad Brussel valt daarbij op, naast die van een aantal garnizoenssteden die economisch baat hadden bij de aanwezigheid van een kazerne op hun grondgebied, ook al brachten de soldaten vaak overlast mee wanneer ze in contact kwamen met de burgerbevolking.

Niet alleen de overgang naar de dienstplicht was een uiting van de militarisering, ook zagen officieren vanaf 1890 een bredere taakinving voor het leger: het kwam er niet alleen op aan soldaten militair te trainen, maar ook om in te werken op hun mentale instelling. Zo kreeg de samenleving ‘gehoorzame burgers’ terug doordrongen van militaire waarden en kon het leger invloed uitoefenen op de samenleving en die aanpassen aan de militaire eisen, wat de socialisering van nieuwe rekruten faciliteerde. Meer algemeen groeide een meer uitgesproken, vooral culturele, interactie tussen leger en samenleving, een evolutie waarin oud-militairen een belangrijke rol speelden en waarbij meer op de massa gemikt werd, door aan officiële militaire feesten een volks karakter te geven.

De verklaringselementen voor de omslag naar militarisering zijn origineel en vernieuwend, maar bepaalde bredere verbanden worden niet gelegd en sommige paradoxale ontwikkelingen blijven onopgemerkt. De nadruk op het ‘middenveld’ en op de politieke cultuur gaat enigszins ten koste van de analyse van de politieke rol van het leger en vooral van de generaal die, zoals de traditie het sinds 1830 wilde, minister van Oorlog was. Het boek focust sterk op de dienstplicht, de personele kant van de versterking van het leger. De materiële component – de uitbreiding en verbetering van (wapen)uitrusting en investeringen in verdedigingswerken – krijgt weinig aandacht. Uit het boek blijkt toch dat de militaire top op dat vlak op bepaalde momenten genoegdoening kreeg. De vraag naar de politieke agendasetting wordt niet gesteld: was er geen sprake van politieke keuzes, waarbij de militaire top op het ene vlak wel en op het andere zijn slag niet binnenhaalde. Maakte de top zelf keuzes die ten koste gingen van de agenda voor de invoering van de dienstplicht? De sociale positie van de besluitvormers in het leger en van de lagere officieren – het boek kijkt vaak vanuit hun perspectief – verdiende wat meer duiding. Politieke actoren worden niet altijd adequaat gesitueerd: *L’Etoile Belge* wordt afwisselend een doctrinair (p. 55) en radicaal (p. 48) liberale krant genoemd. De conservatief katholieke *Le Vingtième Siècle* wordt onterecht als liberaal gelabeld (p. 168).

Bij de invulling die de auteur aan het liberalisme geeft kunnen kanttekeningen worden geplaatst. Het sterk liberale karakter van de Belgische staat wordt gezien als een hinderpaal voor militarisering en voor de uitbouw van een sterk leger. Het Belgisch liberalisme had echter ook een etatistisch gezicht, wat onder meer tot uiting kwam in de financiële sector – de openbare kre-

dietsector was een liberale creatie – en in het onderwijs met de wet Van Humbeeck. De ijver van bepaalde liberalen voor de invoering van de persoonlijke dienstplicht kan gezien worden als de emanatie van dit liberaal etatisme dat als doel had de staat te versterken en individuen aan de staat te binden en zo een tegengewicht te vormen tegen de verdelende verzuiling die in de late negentiende eeuw vorm kreeg en waarin de liberalen een zwakkere partij waren. Tekenend in dit verband is het verzet van de liberaal Lemonier tegen subsidiëring van verenigingen om pre-militaire trainingen te organiseren, omdat dat het verzuilingsproces stimuleerde. Versterking via het leger kon het liberale karakter van de staat bevestigen en continueren.

De sociologie van de persoonlijke dienstplicht had beter geduid kunnen worden. Slagen voor een korporaalexamen kon de dienstplicht inkorten. Ook werd gedacht aan het invoeren van een pre-militaire training op school: in het Brusselse stadsonderwijs zou die cursus worden verstrekt aan 15 tot 19-jarigen in de vorm van avondonderwijs. Dit is enigszins paradoxaal omdat lager onderwijs pas in 1914 een wettelijke verplichting werd. Dit impliceert dat minstens een deel van het debat over de dienstplicht een specifieke sociologie had en de lagere middenklasse betrof, wat op zijn beurt dan weer de grote betrokkenheid van radicale liberalen mee zou kunnen verklaren: het leger kon deel worden van een project van individuele sociale mobiliteit.

Dirk Luyten, Rijksarchief/CegeSoma

Olav Korsnes, Johan Heilbron, Johs. Hjellbrekke, Felix Bühlmann and Mike Savage (eds.), *New Directions in Elite Studies* (Abington: Routledge, 2018). 321 p. ISBN 9781059191.

DOI: 10.18352/tseg.1179

The Italian economist Pareto, a founding father of theories on elites, defined elites as people with quality. The meaning of the word elite has changed and has become a term for incumbents of powerful positions. Many of these powerful persons tend to think that might means right. Today, words like elite or elitist are often used to slander unspecified groups. Such populist bashing is not helpful to understand the phenomenon of elites or superrich. The super-rich certainly should be the subject of scholarly studies, or rather there should be research on why some societies make it possible that some people become superrich, whereas the skewness of the wealth distribution is far less extreme in other countries. As Thomas Piketty argues in his book *Capital et idéologie*